

ABUZUL DE PUTERE ȘI DENATURAREA LINIEI PARTIDULUI

Ne orientăm acum spre ultima zonă de „deviație” pe care o avea în vedere supravegherea cadrelor, pe lângă scăpările de ordin moral, deprinderile proaste de muncă și personalismul pe care le-am discutat până acum : abuzul de putere. O problemă de o gravitate aparte pe toată perioada colectivizării a fost faptul că, în timp ce unele cadre de nivel inferior nu-și făceau treaba, altele își depășeau cu mult atribuțiile sau abuzau de poziția lor atît în interes personal, cît și pentru a-și crea spațiu de manevră politică. Forma cea mai gravă a „zelului excesiv” presupunea folosirea forței : pentru a colecta cotele, pentru a-i neutraliza pe chiaburi și mai ales pentru a-i sili pe țărani să intre în gospodăriile colective. Asemenea acțiuni contraveneau instrucțiunilor leniniste ale partidului despre „liberul consimțămînt”, instrucțiuni trimise în mod repetat de la București către regiuni și raioane, așa cum era, de exemplu, avertismentul că toți cei care practicau asemenea metode, indiferent de poziție, aveau să fie sancționați cu severitate¹³⁹. În stenogramele ședințelor Biroului Politic și Secretariatului din 1950-1951 (Arhivele Naționale ale României, 2004), îi vedem pe conducătorii partidului aducînd în mod constant în discuție problema abuzurilor făcute de cadre. Așa cum observa ministrul de Interne Georgescu la o ședință din 1950 cu liderii regionali ai partidului :

[I]a Căcancelarie Comitetului Central vin zilnic zeci și zeci de scrisori de plîngere din partea cetățenilor din toată țara, reclamând abuzuri. Aceste scrisori dovedesc, că oamenii au încredere în Partidul nostru, dar arată și aceea, că tovarășii noștri, care aveau funcție de secretar și aveau munci de răspundere în aparatul de Stat, nu-și făceau datoria, prin faptul, că se petreceau în fața lor abuzuri. [...] Atunci cînd în funcție de răspundere s,au atras zeci de mii de oameni, în aparatul de Stat și în Partid, s'a putut întîmpla că unii sunt elemente, a căror trecut îi împing să facă asemenea fărădelegi. Dar problema este mai serioasă și lucruri capătă alt caracter, atunci cînd tovarășii de răspundere din org. de Partid patronează direct sau indirect fărădelegi¹⁴⁰.

Unii protestau că, „[d]acă vrem să mergem la transformarea socialistă a agriculturii, nu trebuie să mergem cu ciomagul, asemenea metode nu ne învață Partidul” și că, dacă directivele guvernului erau distorsionate, oamenii cinstiți nu aveau să-și dorească să ocupe poziții de conducere în sate de teamă să nu fie atacați¹⁴¹.

Mulți activiști au ignorat instrucțiunile de a evita folosirea forței, îndeosebi în perioadele în care colectivizarea a fost în toi (vara-toamna lui 1950, 1952-1953, primăvara-vara lui 1956, 1957-1962). Primul val de abuzuri a început odată cu plecarea la Moscova a Anei

139. Iată, de pildă, ce apare în arhiva fostului raion maramureșean Vișeu : „Orice fel de metoda si de constrangere, de presiune economica sau administrativa pentru a determina pe tarani muncitori sa intre in gospodariilor colective va fi combatuta cu hotarare. Acel care in mod constient, sau inconstient practica asemenea metode, indiferent de functia [care se] ocupa va fi sever sanctionat ; daca e membru de partid, pana la excludere din partid si indiferent daca este sau nu membru de partid, [...] dupa caz, organelor de stat sa-l inainteze justitiei” (DJAN MM, fond Sfatul Raional Vișeu, Secția Agricolă, dosar nr. 13/1953, f. 117).

140. ANIC, fond CC al PCR – Căcancelarie, dosar nr. 56/1950, f. 9. Document obținut prin amabilitatea lui O. Roske.

141. ANIC, fond CC al PCR – Căcancelarie, dosar nr. 56/1950, f. 14. Document obținut prin amabilitatea lui O. Roske.

Pauker în 1950, când Alexandru Moghioroș, înlocuitorul ei temporar, a decis să grăbească înființarea de gospodării colective, iar țărani s-au revoltat. Odată cu întoarcerea lui Pauker la începutul lui 1951, abuzurile și rebeliunile au scăzut în intensitate, dar, după eliminarea ei în 1952, au continuat în valuri pînă în 1962, cînd a fost proclamată încheierea campaniei de colectivizare – și chiar și după, în localități precum Domașnea, unde intimidarea și rezistența au durat încă trei-patru ani (Vultur, 2003a, pp. 57, 83-90). Așa cum am arătat în capitoul anterior, dovezile documentare și de istorie orală ale coerciției sînt ample: bătăi, torturi, umilire publică, deportări și chiar omoruri demonstrative etc., toate cu speranța de a-i speria pe țărani să se înscrie în colectiv. Vom oferi mai multe exemple în capitolele 4-6, unde prezentăm violența ca pe una dintre numeroasele forme de pedagogie pe care partidul le-a impus țărănimii. Aici însă sîntem interesate de relațiile dintre cadrele de nivel inferior care făceau uz de violență și autoritățile centrale. Ce rol au jucat oficialii de partid de la vîrf în încurajarea acestei violențe sau cel puțin în ignorarea ei? Răspunsul la această întrebare este tulbure. Două lucruri sînt de netăgăduit: în primul rînd, cadrele de jos (ca și securiștii) au exercitat violență fizică la scară foarte mare – uneori ca răspuns la împotrivirea violentă a țăranilor, așa cum am sugerat în capitoul 2 – și, în al doilea rînd, aceste excese demonstrează natura complicată și contradictorie a relațiilor dintre partid, cadrele lui și restul societății.

Pe de o parte, Gheorghiu-Dej și-a manifestat în mod repetat indignarea la adresa expresiilor extreme ale forței – deportări, împușcări, tortură –, pe care le considera deviații de la linia partidului. A cerut să știe cine ordonase asemenea metode, care nu erau „metodele conducerii”. Uneori, așa cum s-a întîmplat în lunga ședință a Secretariatului CC din octombrie 1950, din perioada cînd coerciția și opoziția țărănimii atinseseră din nou cote maxime, el a insistat de mai multe ori asupra acestor întrebări: „Atunci cine a dat directive să se folosească astfel de metode?”, „Ai luat parte la ședința cînd s-a accentuat [...] cu privire la metode, ca în nici un caz să se folosească metoda de constrîngere și numai cea de convingere? Cu presiuni vreți să faceți colhoz?”¹⁴², muștrulindu-și tovarășii de partid care nu urmaseră regulile, și a dat vina pentru violență pe Pauker („numai Ana Pauker a făcut de a intimidat pe țărani”, afirma el la plenara din noiembrie 1958 [Oprea, 2009, p. 70 – ed. rom., p. 104]).

Robert Levy, pe de altă parte, argumentează că, după toate probabilitățile, Dej însuși ar fi ordonat coerciția, pentru că nu a luat nici un fel de măsuri – altele decît verbale – împotriva celor care săvîrșiseră abuzurile și i-a promovat chiar în posturi mai bune. Pauker a fost cea care a insistat asupra sancțiunilor pentru comportament abuziv, dar, după epurarea ei în 1952, metodele au reapărut. În timpul ultimei efortări de după 1956, Dej i-a făcut din nou cu ou și cu oțet pe reprezentanții locali ai partidului pentru că îi sileau pe săteni să se înscrie în colective, însă n-a întreprins nimic ca să le corecteze metodele. În ciuda unor afirmații pioase despre „liberul consimțămînt”, acțiunile lui abia dacă pot fi considerate neutre. Oferindu-le autorităților locale prerogativa de a aproba înființarea de noi colective și stabilindu-le foarte clar obiectivul numeric pe care îl aveau de atins, Gheorghiu-Dej a făcut practic inevitabilă folosirea forței, eliberîndu-se în același timp de orice responsabilitate (Oprea, 2001, p. 11).

142. Dintr-o ședință din 11 octombrie 1950, după ce prima perioadă de accelerare produsese revolte țărănești masive. Vezi Arhivele Naționale ale României, 2004, pp. 339-372; vezi și capitoul 2.

Pe baza documentelor consultate și a interviurilor pe care le-am luat, am vrea să nuanțăm acest argument, care ni se pare ușor strident prin accentul prea mare pe care îl pune pe deciziile luate la București. Această vedere „de la vîrf” sugerează o coerență care, bănuim noi, lipsea de fapt din realitate: conducătorii partidului acționau fără a înțelege pe deplin sistemul pe care îl creaseră. Noi credem că, la vremea aceea, partidul nu era suficient de consolidat pentru a gestiona fără ezitare procesul, așa încît preferăm o viziune mai dialogică, în care esențială este interacțiunea centrului cu forurile inferioare¹⁴³. Liderii de partid învinuiau de multe ori cadrele de jos în timpul discuțiilor – la fel cum făcuse Stalin într-un context similar (vezi capitolul 1). Unele dintre ele chiar se confesau – ceea ce nu înseamnă, bineînțeles, că se și făcuseră vinovate. În ședința din octombrie 1950, doi oficiali din județul Trei Scaune, tovarășii Toth și Nagy, au fost dojeniți pentru folosirea pe larg a metodelor coercitive în raionul lor. Ei hotărîseră să formeze trei colective în perioada aceea și reușiseră numai cu mare dificultate, spunea Toth, dar apoi Nagy se întorsese de la București cu instrucțiuni să înființeze mult mai multe.

„Cum credeți, noi punem în plan 3 gospodării, pe când Odorhei face 24, Tg. Mureș 30.” [...] Atunci am făcut și noi plan și lângă celelalte 3 am pus încă 15. De aici ne-am pierdut capul. [...] De aici, am făcut greșeala că în iulie am inaugurat 15 gospodării colective. Era un număr prea mare, nu-l puteam cuprinde, nu puteam evita să nu se strecoare chiaburi și să nu se ia măsuri de forțare. [...] Fără măsuri din acestea nu puteam face nici o gospodărie colectivă din Trei Scaune.¹⁴⁴

În acest schimb de replici, Toth invocă faimoasele „întreceri socialiste” (vezi capitolul 4), în care cadrele regionale și raionale se luptau să se depășească unele pe altele în climatul competitiv descris de noi mai devreme. Omitînd numele celui care îi dăduse lui Nagy instrucțiuni să mărească numărul gospodăriilor colective înființate, el a împărțit vina între conducătorii tuturor celorlalte raioane, care se întreceau să formeze tot mai multe colective și care îl siliseră, sub amenințarea rușinii, să facă și el același lucru. Abuzurile erau ca atare produsul colectiv al unor contradicții sistemice.

Deși este cert că, sub presiunea sovieticilor, centrul trebuie să fi ordonat folosirea forței, există dovezi suficiente că reacția din teritoriu a depășit intențiile inițiale și că autoritățile de la București au întâmpinat dificultăți cînd au încercat să țină situația sub control. Așa cum explicam în capitolul 2, politica a oscilat, pe parcursul întregului proces, între centralizare și descentralizare: atunci cînd liderii voiau să controleze ceea ce se întîmpla, încercau să centralizeze procesul, încetinindu-i inevitabil ritmul. Cînd voiau să crească viteza, trebuiau să-l descentralizeze, iar asta însemna că pierdeau controlul asupra lui și lăsau loc abuzurilor locale de putere, căci cadrele se întreceau să înscrie în colective cît mai mulți săteni¹⁴⁵. După prima descentralizare majoră, care avusese loc chiar în anul acela, un oponent al acestei politici (Teohari Georgescu) remarcă: „Mie mi-a fost teamă că secretarii de partid, în dorința de a realiza planul, merg și presează. De aici trebuie conduse lucrurile,

143. Vezi Kligman, 1998 [ed. rom. 2000], pentru un argument similar despre politicile de reproducere ale lui Ceaușescu.

144. Arhivele Naționale ale României, 2004, pp. 355, 361.

145. În documentele unui dosar din 1950 al Secției Organizatorice a Comitetului Central găsim referiri la numeroasele dificultăți ale procesului de colectivizare și indicații repetate că o cauză principală era absența unei supervizări eficiente (ANIC; fond CC al PCR – Secția Organizatorică, dosar nr. 124/1950, *passim*).

nu de acolo” (citată în Levy, 2001, p. 125 [ed. rom. – p. 104])¹⁴⁶. Tovarăşa Pauker rezuma problema în mod succint la şedinţa Biroului Organizatoric din 6 iunie 1950 :

În primăvara acestui an, formele de organizare a muncii noastre au fost într-o câmbie schimbate. Dacă în anul trecut în munca de organizare a primelor gospodării colective centrul de greutate a muncii a căzut pe aparatul C.C. şi al Ministerului, apoi în primăvara acestui an, organele judeţene de Partid şi de Stat au fost antrenate mai activ în această muncă. Această experienţă a dat un rezultat pozitiv şi ea trebuie folosită în munca noastră de mai departe, adică *fără a scăpa conducerea din mâinile C.C.* [sublinierea noastră]¹⁴⁷.

Levy scrie că, după ce conducerea i-a informat în 1950 pe secretarii de judeţ că puteau confiscă proprietăţile a unu sau doi dintre chiaburii cei mai duşmănoşi din fiecare sat, „[c]urând, operaţia de confiscare a proprietăţilor aparţinând chiaburimii a început pretutindeni în ţară, însă foarte rapid s-au depăşit parametrii preconizaţi de autorităţile centrale” (Levy, 2001, p. 122 [ed. rom. – p. 101]). Cît despre cadrele de la nivelul de jos, Iordachi descrie „trupele de şoc” organizate de primăria din comuna Jurilovca din ţărani săraci şi fără pământ : „Deoarece colectivizarea depindea în primul rând de forţa lor de intimidare, aceste trupe de şoc au primit şi arme, pe care le-au folosit împotriva elementelor mai rezistente. Cu timpul, aceste trupe menite să asigure colectivizarea şi apărarea comunei au scăpat de sub control, organizând furturi şi abuzuri pe larg descrise de intervievaţi” (Iordachi, 2003, p. 39). În fine, Stoica explică revolta sîngeroasă din Vadu Roşca din 1957 în parte prin zelul excesiv al autorităţilor regionale şi raionale şi al echipelor trimise în localităţile învecinate. Ele urmaseră îndemnul prim-secretarului regiunii Galaţi, care obţinuse „succese remarcabile” în colectivizarea Dobrogei prin folosirea unor metode extrem de violente (Stoica, 2009, p. 444 [ed. rom. – p. 451]). Pare deci potrivit să conchidem, aşa cum face Márton la sfîrşitul discuţiei sale despre retragerile în masă din colective din regiunea Mureş în 1950-1951, că „puterea nu deţine controlul” (Márton, 2005, p. 66).

E uşor de văzut, totuşi, că directivele centrului puteau fi lesne interpretate greşit. Aşa cum am menţionat în capitolul 2, definiţia termenului „chiabur” era departe de a fi clară, iar măsurile care trebuiau luate împotriva reprezentanţilor acestei categorii rămîneau la discreţia celor care le aplicau. Afirmăţia lui Pauker, „[c]ontra persoanelor care manifestă atitudine duşmănoasă contra gosp. colective, să fie luate măsuri severe de pedepsire”¹⁴⁸, lasă loc mai mult decît suficient unei interpretări oricît de liberale a severităţii măsurilor. La fel, cînd Moghioroş proclama, la o şedinţă din iunie 1950, că se luase decizia înfiinţării a încă o mie de colective în anul acela şi spunea : „Să se prevadă sarcinile org. de partid. [...] Probabil va trebui să punem mai multa fermitate, în ritm mai viu în munca de pregătire a creerii de gosp. colective”, subordonaţii atenţi care-i cunoşteau ideile ar fi putut să presupună că el îndemna la folosirea forţei¹⁴⁹. Mai mult, aşa cum relatează Oprea, Dej „făcea presiuni uriaşe asupra liderilor locali de partid, cerându-le constant să crească ritmul colectivizării şi să fie invitat la ceremoniile de inaugurare a cooperativizării complete a raioanelor” (Oprea, 2009, p. 70). Cadrele raionale nu aveau nevoie de un ordin direct, în aceste circumstanţe, pentru a începe să utilizeze forţa împotriva ţăranilor.

146. Viola descrie un rezultat similar pentru colectivizarea sovietică (1996, pp. 27-28).

147. ANIC, fond CC al PCR – Cămară, dosar nr. 41/1950, f. 30 (ARL).

148. *Ibid.*, f. 34 (ARL).

149. *Ibid.*, f. 25 (ARL).

A existat, după toate probabilitățile, un proces constant de instruire reciprocă la toate nivelurile ierarhiei. Centrul dădea un ordin, cadrele inferioare încercau să-și dea seama cum să-l implementeze, preferabil prin modalități care puteau să le asigure consolidarea carierei, și uneori își depășeau obiectivele pe parcurs. Apoi țăranii se împotriveau, cadrele erau poate sancționate și trebuiau să se adapteze la situație, să găsească soluții pe care conducerea de partid le lua apoi în considerare la următoarea rundă de decizii¹⁵⁰. Pe scurt, liderii partidului se angrenau într-un proces de „adaptare flexibilă” (vezi capitolul 2) la cadrele de nivel inferior. Raportul, menționat deja, al ședinței din octombrie 1950 a Secretariatului prezintă, de pildă, o imagine a cadrelor de jos care o iau constant înaintea ordinelor, au propriile idei și trebuie restricționate de către forurile centrale, care recunoșteau că nu dăduseră instrucțiuni adecvate¹⁵¹. La un moment dat, liderii partidului discutaseră criteriile de înființare a noilor colective, pentru care se stabilise inițial un minimum de 30 de familii, fiecare cu un lot mediu de trei hectare. Dar, la nivel local, cadrele care formau gospodăriile colective noi nu reușeau să convingă mai mult de nouă-zece familii, majoritatea cu foarte puțin pământ. Întrucât, din acest motiv, GAC-urile rezultate nu aveau cum să devină modele de urmat, centrul reluase ideea inițială, cerind un minimum de 35 de familii și o suprafață totală nu de trei hectare de familie, ci de treizeci și cinci de ori mai mare decât media satului. Rezultatul a fost o înmulțire a cazurilor de încălcare a „liberului consimțământ”, care determina acum centrul să-și reformuleze planurile. Un participant observa : „Cred că aci în fixarea acestui număr de 35 este o parte din rădăcinile pornirii presiuni pentru a forța pe țărani să intre în gospodării. Cu un minimum de 35 era o treabă mai grea într’un timp așa scurt. De aci au început presiunile și asupra țăranilor săraci și mijlocași de a intra în gospodării colective”, folosind „tot felul de bestialități” ca să se atingă sau să se depășească cifra¹⁵².

Partea finală a raportului explică starea de lucruri ca pe o luptă între autoritățile raionale și cele comunale : „La începutul verii, multe Comitete Județene lucrau direct, ocolind Comitetul de Plasă, la organizarea gospodăriilor colective. Când s’a subliniat că trebuie instruite comitetele de Plasă să facă acest lucru, unele comitete județene, au slăbit controlul muncii de jos, și am avut după aceea cele mai multe abateri”¹⁵³. Această discuție și altele între membrii conducerii partidului insistau să atribuie problemele procesului de colectivizare din 1950 unei combinații de planificare și acțiune inadecvate la vîrf și de încălcare constantă a ordinelor de către cadrele inferioare, al căror carierism era considerat principala problemă. Într-adevăr, construirea carierei era un motiv serios pentru ca acești oameni să manifeste exces de zel în îndeplinirea directivelor, cu speranța de a face impresie bună. Și aceasta pentru că, de fiecare dată cînd îndemna la intensificarea ritmului colectivizării, conducerea superioară dădea limpede de înțeles că voia rezultate și că scopurile puteau să scuze mijloacele. Activiștii din localități, comune, raioane și regiuni se concureau unul

150. Analizînd activitatea cadrelor de nivel inferior din Vietnamul anilor 1950, MacLean sugerează exact aceeași dinamică : politicile mai moderate la centru dădeau naștere tot mai multor abuzuri în sate, determinînd centrul să încerce să țină în frîu violențele izbucnite. Apoi, ca răspuns la directivele centrale care erau imposibil de respectat în condițiile din teritoriu, cadrele de jos au găsit soluții care au convins autoritățile superioare să dea înapoi în privința colectivizării (MacLean, 2005, pp. 146-148).

151. ANIC, fond CC al PCR – Cancelarie, dosar nr. 59/1950, ff. 74-81. Document obținut prin amabilitatea lui O. Roske.

152. *Ibid.*, ff. 13-18, 76-81, aici 14-15, 79.

153. *Ibid.*, f. 80.

pe altul în înființarea cât mai multor gospodării colective, iar cei care aveau rezultatele cele mai bune erau promovați, indiferent de metodele folosite. Liderii se plîngeau că, de îndată ce formulau un plan specific, cadrele acționau ca și cum îndeplinirea lui era mai importantă decît respectarea liniei partidului sau folosirea metodelor corecte. „[I]n goană după realizarea planului cifric, au făcut tot soiul de abateri grave.”¹⁵⁴ În mod clar, centrul era incapabil să controleze procesul cel puțin o parte din timp, iar asta dădea mînă liberă cadrelor de la nivelurile inferioare. Faptul că toată lumea voia să învinovățească pe toată lumea dovedește atît o structură în care responsabilitatea nu era limpede localizată, cît și un centru care nu deținea controlul deplin asupra situației. Lucrurile aveau să se schimbe spre sfîrșitul deceniului, cînd Gheorghiu-Dej și-a consolidat ferm puterea, devenind cel mai devotat discipol post-mortem al lui Stalin, și a îndemnat la colectivizarea completă cu orice preț.

Instituționalizarea nesigură a guvernării ca explicație generală a violenței de care făceau uz cadrele permite totuși și alte posibile interpretări. Poate că, din cauza deficitului de cadre, autoritățile nu se grăbeau să-i pedepsească pe vinovații de nerespectarea ordinelor de teamă ca insuficiența aceasta să nu se agraveze. În mod cert, prin controlul pe care îl exercita asupra Securității, Uniunea Sovietică tulbura apele periodic, forțînd lucrurile atunci cînd liderii nu reușeau să ajungă la un consens. Poate că angajamentul ideologic fragil al cadrelor față de proiectul colectivizării le afecta capacitatea verbală de a-i convinge pe țărani și le silea să folosească forța, mai ales dacă aveau ambiții carieriste. Această situație trezea cu siguranță împotrivirea țăranilor, care trebuia înăbușită cu și mai multă violență, dînd naștere unei spirale a escaladării conflictului. Dezbaterile pe tema celor mai bune metode și răsturnările constante de situație (ca să nu mai vorbim de epurări și de sancțiuni) creau un mediu complet nesigur, în care cadrele trebuiau să aleagă între o atitudine de expectativă și calcule pe termen scurt care nu aveau cum să excludă utilizarea forței. Poate că aceia care alegeau varianta a doua erau cei cu bile negre la dosar, de care sperau să scape demonstrînd ferveare revoluționară: oameni din categorii sociale defavorizate de partid, cadre care fuseseră deja criticate că nu-și făceau munca bine sau foști legionari. Într-un caz, organizația locală de partid din Pechea criticase un activist pentru delăsare în muncă; ulterior, omul avea să devină unul dintre cei mai bătauși agenți trimiși în Pechea (Șandru, 2003, p. 19). Într-un alt caz, conducerea de partid a regiunii Constanța a fost criticată pentru comportamentul unei echipe de activiști care, terorizîndu-i pe chiaburi mult peste limitele stabilite de partid, „pornesc de la o metodă, care sunt legionare, dacă verifici să vezi că sunt legionari printre ei” (Iordachi, 2003, p. 18)¹⁵⁵.

În loc să detaliem aceste posibilități, am vrea să investigăm reprezentările culturale și relațiile sociale în care erau angrenați activiștii. În primul rînd, în privința reprezentărilor: așa cum vom vedea în capitolele 4 și 6, propaganda de partid îi prezenta pe chiaburi (țintele preferate ale violenței) nu numai ca „exploatatori”, „teroriști” și „trădători”, ci și numindu-i „porci”, „șerpi”, „paraziți” și „demoni” – adică identificîndu-i drept ființe neomenești. Mai mult, ca și în cazul sovietic, majoritatea cadrelor care înființau colective erau muncitori industriali și alți locuitori de la orașe, pentru care țărănimia era o formă de viață inferioară, subumană, un soi de fiară. Viola sugerează că, în colectivizarea din URSS, imaginile acestea i-au ajutat pe activiști să lase deoparte orice scrupule și să-i

154. *Ibid.*

155. Nu avem nici un motiv să credem că din echipa respectivă făceau parte cu adevărat foști legionari, dar acuzația arată ce eforturi ar fi trebuit să depună un autentic fost legionar ca să-și șteargă stigmatul.